

NAGY HILDA

Démonizálás helyett normalizálás

Mondgesichter / Holdvilágképűek:
Tóth Kinga és Kaspar Mattmann kiállításáról

nagyhilda8@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0846-0971

—HELIKON—

Normalising Vulnerability: Reflections on Toth Kinga and Kaspar Mattman's Exhibition, *Moonfaced* Abstract

This paper is a reflection on Kinga Toth and Kaspar Mattman's exhibition titled *Holdvilágképűek/ Mondgesichter (Moonfaces)*. This collaboration of Hungarian and German artists tries to approach the problematical relationship between doctor and patient through various situations, utilising their subjective experiences. Despite the fact that the exhibition is based on the photographs, Kinga Toth's bilingual texts could be seen as an important preamble to the visual works. The project's point of investigation is that the artists can be described in many binary oppositions such as doctor-patient, model-photographer, woman-man. They not only created the artworks but also talked about the dilemmas and the complexity of their roles during the creation: this strong gesture realises one of narrative medicine's major aims.

Keywords: narrative medicine, doctor-patient relationship, Hungarian contemporary art, multidisciplinary exhibition, Hungarian German collaboration, Hungarian literature

Kulcsszavak: narratív medicina, orvos–beteg kapcsolat, kortárs magyar művészet, multidiszciplináris kiállítás, magyar–német kollaboráció, magyar irodalom

Tóth Kinga neve a 2017-es *Holdvilágképűek* című kötete megjelenését követően szorosan összefonódott a betegség, az arról való beszédmódok egyedi reprezentációjával. Ennek magyarázata elsősorban az említett könyvben megkonstruált világban rejlik, de ugyanúgy szervesen hozzájárultak a szerzővel készült inspiratív interjúk is.¹ Ugyanakkor a kritikák mellett a *Holdvilágképűeket* fókuszba helyező alapos tanulmány is a szövegnek erre az aspektusára erősített rá.² Ezeket az előzményeket figyelembe véve az azonos néven meghirdetett kiállítás nem érkezett sem várakozások, sem prekonceptiók nélküli közegbe, viszont már a cím is jelezte különbségként a többnyelvűséget, szorosan mögötte pedig a két alkotó közreműködése által létrehozott többszólamúságot is. Így míg a Magvető Kiadó gondozásában megjelent kötet a téma tradicionális(abb), egyszemélyes változatát mutatja be, addig a kiállítás sokkal inkább teret biztosított az interdiszciplinaritásnak, és az irodalom mindössze egy komponenssé vált a többi közül, ami egyáltalán nem redukcióként értelmezhető. Ez a megközelítés ugyanakkor képes rámutatni az orvosbölcsészetben is észlelhető tendenciákra, ami a több tudomány- illetve művészeti ág együttműködésének termékeny lehetőségében fedezhető fel. A helyzet kuriózuma, hogy a több különböző perspektíva minden esetben a két alkotó személyéhez köthető: az orvos–páciens, férfi–nő, fényképész–modell bináris oppozíciói vállaltan Tóth Kingát és Kaspar Mattmannt takarják.

Az eseménysorozat plakátjának több eleme szintén erre a találkozásra, két felület egyidejű megjelenítésének termékeny feszültségére mutat rá. Az alapul

¹ „Magával a betegség szóval van problémán. Amikor a kötet német verzióját írtam, több felolvasóestem is volt, ahol mindig Susan Sontag *A betegség mint metafora* című könyvéhez kapcsolták a szövegeimet, pedig én teljesen máshogy állok a kérdéshez. Sontag egy olyan betegségből indul ki, aminek két útja van, vagy meggyógyulsz vagy belehalsz. Én egy olyan alapállapotról beszélek, aminek nincs kezdete, nincs fejlődése és nincs vége. Az immunbetegségeket vagy autoimmun eredetű betegségeket nem kapod el, nem alakulnak ki benned, mint mondjuk a rák, hanem mindig is ott vannak, és pont emiatt nem passzol rájuk az a szó, hogy betegség.” TÓTH Kinga, „A betegség démonizáló hatását meg kell szüntetni”, [Rostás Eni interjúja], *Könyves Magazin*, 2017.07.09, https://konyvesmagazin.hu/friss/toth_kinga_a_betegseg_demonizalo_hatasat_meg_kell_szüntetni.html.

² „Tóth Kinga *Holdvilágképűek* című kötete a közvetlen irodalmi kontextusának tekinthető művektől több szempontból eltérően közelíti meg a betegségtapasztalat megragadhatóságát: eltávolodik attól a gyakorlattól, hogy a betegséget a beteg vagy a körülötte élők szenvedéseként narrativizálja, illetve hogy vallomásos vagy naplószerű módon írja le. A *Holdvilágképűek* befogadójának nincs is lehetősége a kötetben megjelenő betegek állapotának alaposabb megismerésére az egy-két oldalas, újabb és újabb helyzeteket, szereplőket bemutató elbeszélések révén. A kötet elbeszélő-betegei érzéki tapasztalataikat a legritkább esetben tematizálják közvetlenül.” GREGOR Lilla, „Betegség, identitás, test: Határok Tóth Kinga *Holdvilágképűek* című kötetében”, *Alföld* 72, 1. sz. (2021): 59–67.

szolgáló fénykép a kiállítás során is különálló pozíciót foglal el a három tematikus blokkhoz képest (mindegyikben három fotó található), mintha egymagában hordozná mindazt a törekvést, amit a munkafolyamat során célul tűztek ki az alkotók. A *Holdvilágképek* nemcsak magyarul, hanem németül is létrejött, a szerző párhuzamosan írta a két projekt szövegeit 2014 és 2017 között, mindössze az utóbbi kiadása késlekedik.

A *Bőr* című versből származó idézet ennek megfelelően mindkét nyelven körbefonja a fényképet,³ így az irodalmi szöveg benövi a vizuális alkotást, konkrétan az alkotóját, hiszen modellként is maga Tóth Kinga látható egy akváriumban, jöllehet a különböző természetes vagy műanyagok éppen a bőrfelszín, pontosabban az arcot takarják el, ami az azonosítás aktusát lehetetlenníti el. A folyamat eredmény nélküli zárása, megakadása visszaköszön a kiemelt sorokban is: „A biopszia megmondja az eredetét, a pengével apró mintákat vágnak az üvegcsébe. Egy fehérét, egy sárgát, az eredmény ismeretlen. Az új bőr összetétele ismeretlen.”⁴ „Die Biopsie sagt ihre Herkunft, sie schneiden kleine Proben ins Fläschchen. Eine weiße, eine gelbe, das Ergebnis ist unbekannt. Die Konsistenz der neuen Haut ist unbekannt.” Nem a határok elmosódása jelenik meg tehát ebben a kompozícióban, annak ellenére, hogy szorosan egymás mellett helyezkednek el az eltérő típusú „anyagok”, mégis látványosan elkülönülnek egymástól. Ami viszont így sokkal inkább a felszínre kerül, az a kapcsolat az idegen testek, felületek között, amelyek jellemzően nem feszültségmentes szimbiózist jelentenek. Az egymáshoz való szükségszerű viszonyulás jelenthet irritáló közeget, ugyanakkor annak függvényében, hogy milyen stádiumban tart éppen az adott reláció, nyugalmat és intimitást is hozhat magával.

A kiállításon bemutatott fényképekről közös fogalomként mégis az erő és annak jelentésmezőjébe tartozó kifejezések nevezhetők meg. A fotók nemcsak akkor válnak erőssé, amikor a rajtuk szereplő modell olykor szoborként ezt sugározza, hanem azokban a szituációkban is, amikor a kiszolgáltató helyzetet, érezhető, szinte tapintható fájdalmat, zavart mutatnak be, viszont így sok esetben a befogadóban kiváltott hatás, mintsem a megjelenített karakter válik határozottá. Ugyanakkor a műalkotások világából kilépve is elmondható, hogy az alkotók részéről is jelentős lelki és testi erőfeszítést igényelt ezen a projekten dolgozni a mindennapi tapasztalatok vizuális narratívába rendezése során.

³ A kiállítás részeként *Bőr* című videóinstalláció is található.

⁴ TÓTH Kinga, „Bőr”, in TÓTH Kinga, *Holdvilágképek*, 80 (Budapest: Magvető Kiadó, 2017), 80.

Fontos megjegyezni, hogy a kiállítás nem tekinthető a szövegek pusztá illusztrációjának, hiszen már a kötetben is szerepelt Tóth Kinga számos grafika, vizuális alkotása, azaz a kiállítást jóval inkább a kötetben rejlő gondolatosság folytatásaként érdemes értelmezni. Párhuzamként figyelhető meg viszont, hogy míg az írói alkotás magánya a krónikus illetve autoimmun betegségek egyedüllétével azonosítható vagy hasonlítható, addig a kiállításban dominánsan a kapcsolódás, hangsúlyosan az orvos és a páciens találkozási lehetőségei válnak jelentőssé, úgy a fényképek és a többi kiállított tárgy, mint az alkotók között. Orvos és beteg bináris oppozíciója ebben az esetben nem csak metaforaként jelenik meg, hiszen Kaspar Mattmann művészi munkái mellett valóban orvosként dolgozik, míg Tóth Kinga tapasztalatai a pólus másik feléről származnak, erről adott korábban sokoldalú láttelepet, a szenvedés reprezentációját jelentősen mellőzve a kötetben. Ami viszont az azonos című kiadványhoz képest egyértelműen plusz perspektívát hoz be, az az orvosi tekintet által ragadható meg, amelyre már Michel Foucault is nagy hangsúlyt fektetett.⁵ A fényképész és az orvos egyidejű tekintete kétszeresen a nézőpont autentikusságának zálogát hordozza magában, hiszen hagyományosan ugyanabban a hatalmi elnyomórendszerben gyökerezik esszenciájuk. A *Mondgesichter / Holdvilágképűek* esetében viszont a tradicionális megközelítési módok felülíródnak, és a kooperáció megvalósulásának módozataira tesznek kísérletet a művészek.

Az első három fényképen a kórházi közeg idéződik meg, a bent töltött idő különböző stádiumai válnak láthatóvá. A fotókon kívüli tér is erre a kompozícióra épít a legerőteljesebben, hiszen a képeken látható tárgyak közül több a kiállítótérben is jelen van. A falra kihelyezett infúzió megteremti a lehetőséget arra, hogy ha nem is szó szerint, de a befogadó is be tudjon csatlakozni az alkotók által megjelenített világba, a művészet keringésébe. A fehér falak, a műtőkhöz hasonló erős megvilágítás, illetve a berendezés sebészi pontossága felkínálja a lehetőséget az arra nyitottaknak, hogy az alkotókhoz hasonlóan ők is hol orvosá, hol pácienssé váljanak. A néző pozíciója sok tekintetben az orvoséhoz válik hasonlóvá: figyel, meghallgatja, és próbálja befogadni, értelmezni mindazt, ami előtte található, és ez sok esetben nem egyszerű folyamat. De ugyanúgy pácienssé is bárki válhat, hiszen a kiállítótér megfeleltethető a

⁵ Michel FOUCAULT, „Látni, tudni”, ford. ROMHÁNYI TÖRÖK Gábor, in Michel FOUCAULT, *A klinikai orvoslás születése*, 219–237 (Budapest: Corvina Kiadó, 2000).

fotók helyszínével, így a többi jelenlévő vagy online néző által könnyen holdvilágképűekké változhatnak.⁶

A következő hármas blokk a nő és a természet témaköréhez köthető. A lomb nélküli fa a beteg nő (fordított) tükörképeként is funkcionálhat. Annak ellenére, hogy a fa az életet, a bőséget, termékenységet jelentő levelek nélkül áll a díszletben, egyáltalán nem halott vagy beteg, mindössze más állapotban (és nem másállapotban) van, de ugyanúgy él. A nő tükörképe lehet, hiszen míg a fa az idő körforgásának van kiszolgáltatva, addig a megjelenített személy a gépek működésének. Továbbá fordított tükörképként is funkcionálhat: a fán már messziről látható, hogy milyen állapotban van éppen – nem tudja elrejtteni –, ettől eltérően a modell minden esetben szépséget, erős tartást áraszt. A megtévesztés módszere révén a humán szereplő vélhetően akkor is fenn tudná tartani a kapcsolatot a természettel, ha az már teljesen meg is szakadt volna. Az utolsó hármas kompozíció is az átváltozás művészetére világít rá. A szobrok között is ugyanolyan otthonosan áll, mint a korábbi helyszíneken. A páciens szuperképessége az erő mellett a nagyfokú alkalmazkodás, a megdöbbenő, kiszámíthatatlan helyzetek elfogadása új normalitásként.

Ehhez az aspektushoz kapcsolható a kiállítóterben elhelyezett műanyagba csomagolt élővilág. A rothadás, a lebomlás, a különböző rovarok megjelenése a csomag tartalmát, állagát, szagát folyamatosan változtatja, a műanyag mégis képes összetartani, testet adni neki, de ugyanakkor el is takarja a külvilágtól a folyamatot. Mindössze az állandó változás válik egyedüli állandóvá. A beteg testében is ugyanígy mennek végbe a(z) (el)változások, mégis a test, főként a bőr – a színes műanyaghoz hasonlóan – titkosítja, ellehetetleníti a hozzáférést. Csak az orvosok kaptak felhatalmazást arra, hogy idegen testeket feltárjanak. A betegség kizárólag az orvoson keresztül válik láthatóvá, a beteg az ő segítségük nélkül nem láthatja saját betegségét, és azáltal saját magát sem a maga teljességében. Viszont éppen az autoimmun betegségek révén a páciens van olyan tudásnak a birtokában, ami gépek révén sem kimutatható.

Tóth Kinga centrális pozíciót foglalt el a konstrukció egészét tekintve. Mint a kötet szerzője, hangsúlyosan őt idézi meg a *Holdvilágképűek* címadás is. Az író a névből a fényképeken egy vizuálisan érzékelhető alakká változik, amely a legtöbb esetben statikus pozícióban látható. Ehhez képest egy következő szintet jelent, amikor megszólal, kvázi házigazdaként, egyszerre beszél a

⁶ Érdekes lehet összevetni az Edmund Husserl által megkülönböztetett kettős módon megjelenő testtapasztalattal, a megélt test (*Leib*) és a fizikai test (*Körper*) nem külön-külön van jelen a kiállításban, hanem egyidőben, jóllehet néhol felerősödik a saját test idegensége, külső szemlélete úgy a páciens, mint az orvos részéről.

jelenlevőkhöz és az online követőkhöz, magyarul és angolul. Gregor Lilla nyitóbeszéde után ugyancsak más szerepben tűnik fel, hiszen az est következő pontjaként már performerként lép a közönség elé.⁷ Jóllehet a különböző megjelenési formákat egymástól el lehet választani, mégis Tóth Kinga esetében éppen az válik unikálissá, hogy sokoldalú jelenléte zavar nélkül alkot egységet, és nem kelti azt az érzést, hogy túl sok(k) vagy terhes lenne különböző típusú előfordulásainak hibrid jellege, sőt, erőteljesen bevonz és benntart a világában, amit még alaposabban meg akar ismerni az olvasó–néző–hallgató.

A kiállítás rövid ideig volt látható, 2020. november 13. és 21. között az Igor Metropolban, viszont sajnos ez alatt az idő alatt is, a megnyitó napján kívül mindössze két napon volt látogatható, így valószínűleg jelentősen szűkültek azoknak a száma, akik bár érdeklődtek volna, mégsem tudtak eljutni, vagy túl későn szereztek róla információt. Ha a fizikai jelenlét során szerezhető tapasztalatot nem is lehet még teljesen helyettesíteni egyszerű videófelvétellel, viszont az élő közvetítés által a kiállítás megnyitójáról, illetve a záró napról, részlegesen kárpótolhatták a távoli érdeklődőket.⁸ Ugyanakkor nem véletlenül utaltam korábban is a közvetítés intermediális és -diszciplináris fontosságára, mivel úgy gondolom, tudatosan vagy sem, de a kiállítás szerves összetevőjévé váltak az elkészült felvételek. Továbbá nem véletlenül illetem fentebb az eseménysorozat fogalmával a *Mondgesichter / Holdvilágképűeket*, hiszen a művészek aktív részvétele nem ért véget a fényképek elkészítésével, a tér megkonstruálásával, a tárgyak kompozíciójával: az alkotók láthatóan fontosnak érezték, hogy ezen kívül is hozzájáruljanak az alkotómunka mögötti, a legtöbb esetben személyes motiváció feltárásával a komplexebb interpretációhoz.

A kiállítás utolsó napján előben jelentkeztek be, és elmesélték, hogyan ismerkedtek meg, hogyan kezdtek el együtt dolgozni, és milyen szempontok mentén, hol születtek a fotósorozatok. Ezt követően a kiállítótérben is olvasható szövegek közül olvastak fel néhányat, Tóth Kinga magyarul, Kaspar Mattmann pedig azoknak német megfelelőit. A megszólalások felhívták arra a nem mellékes tényre a figyelmet, hogy az autoimmun betegségek a legtöbb esetben a külvilág számára nem láthatóak, az érintettek mindent meg is tesznek annak érdekében, hogy eltakarják az árulkodó jeleket, elkerüljék a lelepleződést. Ehhez képest a kiállításon éppen a betegség válik láthatóvá, nyilvánossá, pontosabban a betegség esztétikája. Ugyanakkor az ember és a természet kapcsolata is hangsúlyossá válik, hiszen felmerül a betegben, hogy ha renge-

⁷ A háromnyelvű produkció további közreműködői: *blanche the idiot*, Bodnár Vajda Dávid, Bolcsó Bálint.

⁸ Tóth Kinga Facebook-oldalán visszanezethetőek az élő közvetítések.

teg kémiai anyag található a szervezetében, mennyire képes megmaradni annak részeként, illetve mennyire alakul át definiálhatatlan, más konstrukcióvá.

Annak ellenére, hogy a hatalmat hagyományosan az orvos–páciens viszonyában az előbbihez szokás társítani, Tóth Kinga mégis kiemelte, hogy a gyakorlott beteg már pontosan tudja, hogyan lehet manipulálni az orvost annak érdekében, hogy megkapja azt a kezelést, ami jár neki, és amiről úgy gondolja, hogy szüksége van rá. A több éve tartó betegség képes egy olyan fajta tapasztalatot, tudást adni, amelynek következtében könnyen megkérdőjeleződhet az új orvos szakértelme, egyáltalán az a lényeges tény, hogy érti-e, észreveszi-e, mi zajlik a másikban, viszont a másik oldalról ugyanúgy megfogalmazódhat elvárásként, vagy a gyógyítást segítő akadályozó tényezőként, hogy a páciens milyen mértékben képes megfogalmazni és átadni a benne zajló eseményeket. Talán ebből a kommunikációs válságból vezethető le annak szükségessége, hogy a művészek nemcsak a kész alkotások által próbálták kifejezni magukat, hanem sokkal direkter formában is meg akarták osztani a projektet megelőző és az ezalatt létrejött élményeiket. Az első blokkban található képek egyiken például nemcsak díszletként jelenik meg az infúzió, hanem a gyakorlatban is megvalósították ezt a beavatkozást: Kaspar Mattmann fotósként szemlélte, megörökítette ezt a bizalmas pillanatot, míg orvosként folyamatosan felügyelte Tóth Kinga egészségügyi állapotát. Jóllehet az alkotópáros nem tudatosan, de folyamatosan olyan gesztusokat hajt végre, amelyek a narratív medicina fő problémafelvetései, célkitűzései. Ide sorolható, hogy a páciensek személyként és nem csak testük által érintettek a betegségben, ugyanakkor annak hangsúlyozása is, hogy minden beteg egyedi történettel rendelkezik, és ezek fontos komponensét képezik az identitásnak.⁹

Viszont ezen a ponton felmerülhet az a kérdés, hogy vajon abban az esetben is ugyanilyen gazdagnak és inspiratívnak tűnne a kiállítás, ha ezek az értelmező megszólalások, vallomások nem jöttek volna létre? A válasz vélhetően nemleges lenne hagyományos esetben, viszont mivel – mint azt korábban megfogalmaztam – ezeket az elemeket a *Mondgesichter / Holdvilágképek* részének érdemes tekinteni, ennek fejtegetése tárgytalanná válik. A sokszor, sok médiumon keresztül elmondása ugyanannak a témának könnyen didaktikussá válhatna, de mivel minden esetben a formák önállóan is működőképpé válnak, inkább arra teremtik meg a lehetőséget, hogy minél szélesebb közönség felé eljuttassák a feldolgozott életanyag fontosságát, és ezáltal egy új látásmódot is átadjanak. Mindebből könnyen válhatott volna egy kaotikus vi-

⁹ Erről bővebben NEMES László, „Narratív medicina és bioetika”, *Századvég* 20, 76. sz. (2015): 43–67.

lág, de szerencsére Tóth Kinga és Kaspar Mattmann között létrejött az a típusú konnekció, amire a legtöbb beteg és orvos csak irigykedve, vágyódva tekinthet. Annak a lehetősége, hogy ez megtörténhet, a különböző betegséggel küzdőknek további erőt és reményt adhat. Bár a kórházi vagy orvosi rendelői megszégyenítéseken edződött befogadóknak felmerülhet némi szkepticizmus ennek realitását illetően, ez a kiállítás rámutatott arra, hogy az orvostudomány és művészet különböző ágai miként tudnak egymás megértéséhez hozzájárulni, egymás módszertanából megújulni.